

ARKIVPODDEN

Det okända teckenspråket

Medverkande: Maria Press och Jim Hedlund, Riksarkivet i Östersund.

[Maria Press läser högt ur Sunne tingslags häradsrätt domstolsprotokoll, åren 1691-1700]

” Han tecknade år genom att slå handen upp vid sitt öra som betydde så många gånger som snön tinat bort. Sedan visade han färgen på hästarna genom att visa på färger på sina kläder, den grå vadmalsjackan och på sin svarta hatt. (...) När något vitt ska tecknas så lyfts ögonen högt upp och han räcker ut tungan. När han vill nämna Norge så tecknas något illaluktande, som deras sura sill tillsammans med fjäll och berg med handens högt runt om upplyftande. När svart tecknas så hålls ögonen ihop och handen slås ner och när rött tecknas görs som en tut med munnen”

.....[Musik].....

Introduktion

Jim Hedlund: Välkommen till Arkivpodden – *dokumentet berättar*. Jag heter Jim Hedlund och det är Maria Press, sektionschef för Riksarkivet i Östersund som är med mig idag i studion. Ja, min chef

alltså... Men Maria; du brukar ju inte vara med i poddstudion, utan mest verka i kulisserna. Men idag har du vågat dig in i studion. Hur kommer det sig egentligen ?

Maria Press: Ja, det beror på att jag snubblade över ett gammalt dokument som jag tror är ett riktigt arkivfynd! Det är ett superspännande rättsprotokoll från 1600-talet med hittills okända upplysningar i, och då kunde jag inte låta bli att komma hit och berätta om det.

Jim: Oj! Det låter ju väldigt spännande... Vad är det för upplysningar?

Maria: Ja, jag har snubblat över en mycket gammal beskrivning av teckenspråk – så långt tillbaka i tiden som 1600-talet. Och någon sådan gammal beskrivning är inte känd förut i Norden.

Jim: Oj! Teckenspråk för döva från 1600-talet! Finns det teckenspråk i den här boken som ligger framför oss?

Maria: Ja, i de här domböckerna från Frösö och Rödöns tingslag får vi en unik beskrivning på teckenspråk som de använde vid det här rättsfallet.

Jim: Fascinerande...

Maria: Ja, visst är det... I Sverige startades undervisning i dövspråk i Stockholm 1809, och i samband med det beskrivs teckenspråk för första gången, men då beskrevs mest hur man *skulle* prata, man

dokumenterar inte så mycket hur teckenspråket i de dövas vardag gick till. Hur man tecknade innan dövunder-visningen startade, vet man faktiskt ingenting om. Och dokumentet som vi har hittat ger en ganska utförlig beskrivning av hur det faktiskt kunde gå till när en dövstum person kommunicerade med familjemedlemmar och andra under tidsperioden 1630-1695.

Jim: Så det är ett riktigt scoop du ska berätta om alltså?

Maria: Ja, jag vill påstå att det är det. Jag är ingen expert på de dövas historia eller på teckenspråkets historia. Men när jag hittade det här tog jag kontakt med forskare i Sverige och Norge och de menade, precis som den litteratur i ämnet som jag har läst, att några så här gamla beskrivningar av praktiserat teckenspråk inte är känt överhuvudtaget.

Jim: Det är ju alltid roligt när det görs nya historiska upptäckter, det görs ju inte varje dag!

Maria: Nej!

Jim: Men varför finns det teckenspråk beskrivet i det här domprotokollet?

Maria: Jo, det beror på att en dövstum person blev dragen inför rätta för ett allvarligt brott under året 1695.

Jim: Oj!

Maria: Ja, Han hette Jon Olufson, han bodde på Rödön i Jämtland. Eftersom han varken kunde höra eller prata var han tvungen att förklara sig genom teckenspråk. Och två av hans bröder tolkade för honom i rätten. Och både teckenspråket och tolkningarna beskrivs utförligt i rättsprotokollet.

Jim: Aha! Men hur gick själva kommunikationen till? Var det verkligen rättssäkert?

Maria: Jo, men de hade en strategi för det. När Jon steg in i tingssalen på Frösön ville rätten förvissa sig om att bröderna verkligen kunde prata teckenspråk med Jon. Att de inte bara låtsades för att försöka sätta dit honom, till exempel för att de skulle få ärva honom om han fick dödsstraff. Rätten ville därför förvissa sig om att syskonen och Jon verkligen förstod varandra. Förhöret gjordes därför två gånger, en gång tolkat av brodern Anders och en gång tolkat av brodern Hemming, i tur och ordning. Efteråt konstaterade rätten att bröderna tecknade på samma sätt med Jon och att svaren på frågorna blev de samma.

Jim: Det måste ju ha varit en omständlig process! Och ovanligt... 1600-talet är ju känt för att vara ett sekel då rättssäkerheten inte var den bästa. Det här sker ju samtidigt som häxprocesserna.

Maria: Ja, det är imponerande att läsa hur noggrann rätten var med att allt skulle gå rätt till, trots att Jon gjort sig skyldig till ett mycket allvarligt brott och trots att han hade funktionsnedsättning, som på den här tiden ofta medförde låg status och misstänkliggörande. Medfödda funktionsnedsättningar sågs ofta som ett gudsstraff på 1600-talet. Men rättssäkerheten kom uppenbarligen främst här. Det

var kronofogden i Jämtland, Lorens Bachman som ledde rättegången. Han kollade också upp ifall Jon hade någon förmögenhet som kunde ärvas, men det hade han inte.

Jim: Nehe...

Maria: Nej, och eftersom förhören i domprotokollet är så noggrant återgivna får vi en bra bild av både av hur teckenspråket talades, och naturligtvis också av det brott som Jon anklagades för. På köpet får vi också en inblick i hur den dövstumme Jon levde sitt vardagsliv under en stor del av 1600-talet. Och det här utspelade sig i en tid när Jämtland förövrigt var norskt och sedan efter år 1645 blev svenskt. Så det är ett innehållsrikt domprotokoll.

Jim: Ja verkligen. Men, vad anklagades Jon för?

Maria: Jon anklagades för tidelag, det vill säga att han hade haft sex med djur.

Jim: Åh neeej...

.....[Musik].....

Maria: Tidlag var ett brott som man såg mycket allvarligt på och det var belagt med dödsstraff, ända fram till 1864. Den här podden ska ju handla om teckenspråk, men eftersom källan är rättegångsprotokollet så kommer det att handla en del om själva brottet, alltså tidlag också.

Trots att tidelag straffades med döden så var det inte helt ovanligt. Det dyker upp i domböckerna av och till i äldre tid. Under 16- och 1700-talet dömdes cirka 600 stycken personer för det i Sverige. Efter att dödsstraffet avskaffades straffades tidelag i stället med två års straffarbete.

Jim: Ja, det , det är ju en spektakulär brottsrubricering... Det är ju det...

Är tidelag olagligt idag?

Maria: Ja, det är det. År 1944 avkriminaliserades homosexualitet i Sverige och då avkriminaliserades även tidelag, som låg under samma lagparagraf. Men under 2014 blev tidelag straffbart igen men denna gång enligt djurskyddslagen.

Jim: Ja, våra djur behöver ju också skydd mot människan... Men varför förekom tidelag så pass ofta förr?

Maria: Ja, här kan jag bara spekulera. Man levde ju ibland ganska isolerat, och sexualmoralen var hård, och man levde nära djuren. Det lär ha varit många som vallade boskap som dömdes för detta brott, så många att det utfärdades en kunglig förordning år 1710 som sa att endast kvinnor och äldre människor skulle få tjänstgöra som vallhjon och få vistas ensamma med kreatur.

Jim: Obehagligt och sorgligt på samma gång... Men om vi nu lämnar det hemska brott som han anklagades för. Vem var Jon? Får man veta något om honom som person?

Maria: Ja, man får veta riktigt mycket om honom i förhören i domboken. Rätten ville sätta sig in i hur han var och hur han hade levt och bad vittnena beskriva honom. Jon var född omkring år 1626 och var när rättegången startade var Jon 69 år. Han var uppväxt i Wijke på Rödön och hade minst tre bröder, vara en – Hemming - var en välrenommerad nämndeman. Och man får intryck att Jon verkar ha varit en omtyckt och aktad person. Han hade lärt sig skomakaryrket och hade försörjt sig som skomakare både i Sverige och i Norge. Han hade till och med lärt upp andra i yrket. Det är intressant för senare, under 18- och 1900-talet vet vi att just skomakaryrket var ett mycket vanligt yrke bland döva. Det här visar att yrket fanns i den gruppen ännu tidigare.

En av Jons bröder, Oluf, var också dövstum. Hela familjen talade därför teckenspråk, och hade gjort det sedan Jon var liten, det vill säga sedan 1626.

Jim: Oj den här familjen fick verkligen sina prövningar. Kan dövhet alltså vara ärftligt?

Maria: Ja, det kan det vara.

När Jon var tre år gammal blev han bortsatt till prästgården på Rödön och där bodde han tills han blev 11 år. I prästgården uppskattades det dock inte att han talade med tecken. Han fick stryk om han använde teckenspråk och slutade därför med det. Efter 8 år flyttade han hem igen och då hade han glömt teckenspråket. Men han lärde sig det igen hemma hos familjen.

Jim: Men så himla grymt... Att få stryk för att man använder sitt eget språk, det enda man kan uttrycka sig genom.

Maria: Ja, att använda tecken var länge kontroversiellt . Inom dövundervisningen uppstod på 1880-talet en ideologi som menade att man borde lära de döva att läsa på läpparna och försöka få dem att uttala ord i stället för att kommunicera med teckenspråk. Teckenspråket försvann från skolorna och de döva skulle nu lära sig härma ord, den så kallade orala metoden. Det var ett dråpslag för de döva, som nu miste sitt naturliga språk. Det var först under 1970-talet som teckenspråket kom tillbaka igen i skolorna i Sverige.

Jim: Ja, jag minns att det gick ett barnprogram på TV, där man fick lära sig teckenspråk; *Upp med händerna*, hette det visst. Jag känner faktiskt lite avsky mot den där prästfamiljen...

Maria: Det är troligt att prästfamiljen på Rödön hade liknande idéer – att försöka få Jon att tala med munnen i stället. Man kanske tom såg det som hedniskt att teckna med händerna?

Jim: Ja, grymt var det i alla fall. Vad hände sedan då, när Jon flyttade tillbaka till hemmet efter åtta, som jag tror, hemska år?

Maria: Ja, då kom han att bo i över 10 år hos sin bror Anders från Hökbäck i Lit här i Jämtland. Sedan flyttade han till Norge, och om jag förstod rättsprotokollet rätt så var det där han lärde sig till skomakare och han jobbade som det i Norge i över åtta år. Han kom sedan hem igen och vistades då några år hos en Nils Bengtsson i Wijke på Rödön (i samma by där han växte upp) och sedan hos en

Nils Olufsson, i samma by. De två bodde tillsammans i två år och under den tiden lärde Jon upp Nils Olufsson att göra skor och de reste runt tillsammans och lagade och sydde skor. Sedan bodde Jon ett tag hos sin bror Hemming Olsson i Västbyn.

De tre sista åren hade Jon flyttat ihop med sin dövstumme bror Oluf, på fädernegården Wijke på Rödön. Och de hade enligt vittnena i rätten skött gården väl. Brodern Oluf var gift, men inte Jon. Det berättas i domprotokollet att Jon många gånger hade friat men det hade aldrig resulterat i något äktenskap.

Jon ansågs vara gudfruktig och ordentlig, han missade aldrig någon gudstjänst, och var omtyckt av sina bröder.

Brodern Anders fick svara på frågan hur Jons förda leverne hade varit medan han bodde hos honom. Han svarade att han aldrig förstått att Jon varit "till sådan djävulskap benägen", och han hade aldrig någonsin funnit honom på ensliga eller misstänkta ställen och aldrig hade Jon försummat någon predikodag utan ställt sig gudfruktig på sitt sätt. Skomakarkollegan Nils Olson i Wijke intygade detsamma och sa sig aldrig förr hört eller förmärkt honom varit benägen till tidelag eller umgänge med kvinnfolk.

Jim: Ja, han beskrivs ju verkligen som en rättskaffens och omtyckt person.

.....[Musik].....

Jim: Vi går tillbaka till själva rättegången, hur gick den till och vad kan den berätta om teckenspråket?

Maria: Ja, när nu bröderna hade vittnat om Jons liv och karaktär i rätten, så skulle de tolka Jons vittnesmål. Innan de gjorde det fick de avlägga ed och lova att bara berätta det "de ofelbart och granneligen kunna förstå av det som Jon berättar med tecken, och varken mer eller mindre ". Och nu vill rätten också veta hur teckenspråket gick till. "Är det genom att röra munnen som man framför ord för ord?" På det svarar Anders nej. De ord som Jon vill säga "röres icke i hans mundh, som een pipare kan blåsa een melodie, utan som de i barndomen lärt sig och vant sig vid, och som de sedan ungdomen brukade förstå varandra, vad helst de behövde tala om och fråga".

Anders förklarade vidare att det görs genom "munnens rörande, wridande och gapande på åthskilligt sätt, och technande med händerne. Och rätten skrev i protokollet att på samma sätt som brodern Anders rörde sin mund och hand, och dumben [den dövstumme] äfwen så emoth Anders technade till swaar, och alla med lijka åthbörder." Alltså de gjorde tecknen till varandra på samma sätt.

Jim: Det verkar ju som om bröderna kunde tala teckenspråk med varandra om vad som helst, nästan lika bra som hörande och talande?

Maria: Ja, det verkar som om de haft ett väl utvecklat språk tillsammans. Också brodern Anders dotter vittnade i rätten vid ett tillfälle, och också hon kunde tala teckenspråket.

Jim: Du nämnde ett begrepp: *dumben*. Att Jon kallades för det – varför då?

Maria: Det var det ord som användes för dövstumma på den tiden. Det är en sammandragning av engelskans deaf and dumb (döv och stum) = dumb. Och har inget med det svenska ordet dum att göra. Man hittar ordet dumb i alla äldre källor.

Jim: Intressant... Men tillbaka till rätten, berättade Jon vad han hade gjort?

Maria: Nja, Jon ville först inte berätta något för rätten av rädsla för att inte komma till himlen om han fick dödsstraff. Men hans bror Anders besökte honom i arresten och förklarade att om han berättade allting som det hade gått till så kunde han få syndernas förlåtelse och ändå komma till himmelen efter sin död. Då kände Jon sig så pass lättad, att han satte igång att berätta.

Han bekände att han begått tadelag för första gången i Norge. Det var under året 1674, som det står ”då Jemtelandz regemente gick till Tyskland”. Det var det sista året Jon var kvar i Norge och han vistades då i Haltdalen ovanför Röros kopparverk. Röros kopparverk tecknade han genom att teckna en grop och ristade med handen en ring som skulle vara spritor. Spritor är alltså tunna skivor av koppar, och pekade på sina röda handskar för färgen rött.

Sedan ombads han berätta när han första gången utfört den stora synden i Sverige. Han berättade då att det var för tre år sedan. Han tecknade år genom att slå handen upp vid sitt öra som betydde så många gånger som snön tinat bort. Sedan visade han färgen på hästarna genom att visa på färger på sina kläder, den grå vadmalsjackan och på sin svarta hatt. Att det skedde hemma i landet tecknade han genom att visa på höga berg vilket betydde Undersåker socken som ”överst i landet vid fjällen ligger” och när han därefter tecknade mindre berg betydde det den näst nedanför

belägna socken Alsen. Tidelag hade också skett en gång under året 1694 berättade han om hösten när snö första gången började falla och han hade kört till skogs hos sin bror Hemming för att köra hem takved med hästen.

Så utfrågades Jons skomakarkollega Nills Olufson. Han sa att han inte förstod teckenspråket så bra som bröderna. Han kunde bara några rörelser och tecken som han hade lärt sig den tid han följde Jon för att göra skor. Men Nils visade ändå hur Jon hade tecknade sin berättelse.

Jim: Oj, oj, oj, Jon hade alltså inte bara utfört tidelag en gång?

Maria: Nej det var tre gånger.

Jim: Men hur kom det här fram? Vilken var situationen då han blev tagen för sitt brott?

Maria: Det var i juni 1695 mitt i natten. Ett soldatläger var uppsatt på Rödön där man hade övningar. Tidelaget skedde med en grå häst ute på en äng. Och eftersom Jon var döv hörde han inte när några soldater närmade sig, och han hann därför inte gömma sig.

Jim: Åh nej... Vågar man höra mer?..

Maria: Ja, nu följer en lång passus i rätten där nämnden försöker ta reda på om Jon har fullt förstånd, om han förstår allting, och om han har levt ett kristligt liv.

De frågade Jon hur många personer "äro i Gudomen, då pekade Jon på sina tree fingrar. Och hwem hafwer honom skapat?" Då lyfte Jon upp händerna och tittade mot himlen. "Hwem hawfer honom återlöst

at blifwa sahlig? ” Då tecknade han först att ”den samme warit lijten och sedan stoor”, och sedan andades han vilket betyder Gud, den helige ande. Rätten fick honom också att förklara att han brukade ta herrens nattvard till sina synders förlåtelse och det tecknade han genom att” falla på knä, suckande och seende upp till himlen” och visade hur prästen brukade ge honom sakramenten.

Jim: Varför frågade de så mycket om han kände till kristendomen?

Maria: Det rådde redan sedan Augustinius på 400-talet en föreställning om de döva att. "Det är omöjligt för den dövfödda att komma till tron", "ty tron kommer av predikan, av det som man hör." Man var nog rädda för att Jon inte var att räkna som en riktig kristen, vilket i sig hade varit ett brott på den tiden.

Jim: Okej...

Maria: Sedan fortsätter rätten att förhöra sig om Jons möjligheter att förstå tal och hur han kommunicerar. I rättsprotokollet står att när Jon tillfrågas om något mumlar han svagt, och rätten frågar därför om han inte kan tala eller höra alls? Brodern Anders Olsson berättar då att han kan nämna några ord, såsom sitt och sina bröders namn, och att han hör litet när man ropar hårt i hans öron, "men ingen mening kan han fatta däraff." Rätten bad därför Anders att tätt intill Jons öron hårdt fråga hwad hans namn är? Och Jon svarade då” med full mund: ”Joa”. Sedan nämnde han alla sina bröders namn så gott han kunde. Sist skulle han nämna Jesus, det sa han rätt, men det blev Nistus istället för Kristus. Konungen tecknade han, står det, ”med bägge händernas hållande i sijdorne, och technar som chrona på huffwudet och uttalar Hans Majjestät Konungen som ”Momen”.

Rätten frågade nu brodern Anders om inte Jon skulle kunna prata om han hade haft fullkomlig hörsel? På det svarade Anders nej, och berättade att Jon rör mun och händer som de lärt sig genom barndomen, och på allt som frågas kan han visa tecken.

Alla förhörda fick nu redogöra för hur de tecknade vissa ord, så rätten kunde se att de gjorde det likadant. Ett ord som de fick visa upp var färgen vit. Rätten konkluderar med att När något vitt ska tecknas så lyfts ögonen högt upp och han räcker ut tungan. Jag har grubblat lite på det tecknet – och gissar på att det hänvisar till snö som faller på tungan eftersom han tittar upp samtidigt. Det tycker jag var ganska gulligt. Ett annat exempel som avslöjar att detta teckenspråk hade skapats i Norrland är att Jon visar antalet år genom att slå handen upp vid sitt öra som betydde så många gånger som snön tinat bort. Ett annat roligt exempel, som tas upp är det som nämndes i inledningen, att "när han vill nämna Norge så tecknas något illaluktande, som deras sura sill tillsammans med fjäll och berg med handens högt runt om upplyftande."

Jim: Jaha.. Haha... Det luktade illa i Norge alltså!

Maria: Ja, men det var på inget sätt skämtsamt menat. Sedan fick Jon frågan om "han vet att Hennes Majestät Drottningen är död?" (Här är det Ulrika Eleonora som man syftar på, som ju dog år 1693). Jon tecknade då på sitt kindben, som var tecknet för *qwinfolk*, och visade liggande med stängda ögon, att predikostolen varit överdragen med svart. Han visade med armarna hur alla klockorna hade ringt, att han hade ringt för sin bror Hemming tidigare och att konungabarnen var döda sedan förut då han också hade ringt i klockorna. (Ulrika Eleonora och Karl XI miste ju fyra av sina söner i rask takt under 1680-talets mitt.)

Rätten frågade nu Jon om han tycker att hans gärningar var värda att dö för? Jon tecknar sig "intet kunnat tänkia sådan giärning wara döden wärd. "

Rätten gav sig inte med det. De fortsatte att förhöra sig om Jons kunskaper om kristendomen: Visste han att det fanns himmel och helvete? Och att människornas själ är odödlig? Om han tror Gudh om nåd och syndernas förlåtelse? Då suckade Jon och såg upp i himmelen lyfte sina händer och neg samtidigt som han gjorde ett kors på sitt bröst, som betydde att när han dör ska han komma till Guds rike, och tecknar tre personers skuld i Gudomen.

Jon fick sedan frågan om han inte kom ihåg att en annan man i socknen, Abraham Grefwe, året innan avrättades för tidelag och att Jon såg honom både "halshuggas och brännas, och att stoet blev dödat och nedgrävt?" Jon svarade att nej, han hade glömt det, men kom att han nu ihåg det och insåg allvaret och "suckandes och seendes upp till himmellen och hoppas blifwa saligh, eftersom han bekändt sina synder och dem ångra, som han med suckande och knäböijande läth märkia."

Jim: Det här är verkligen en stark berättelse.

.....[musik].....

Maria: Sen berättas det en lite märklig sak i protokollet. Jon hade tidigare blivit bestulen på sina pengar och värdesaker. Jons syskon och brorsdotter hade nu frågat Jon när han satt i häktet om han utfört det här brottet för att han ville mista livet eftersom hans "ringa egendom blivit bortstulen". Men på det svarade han nej, han hade bara tänkt att ingen skulle upptäcka honom.

Jim: Jasså? Antyddes det att han medvetet skulle dra på sig ett dödsstraff i stället för att begå självmord?

Maria: Ja, det hände att folk begick brott för att få dödsstraff. Att ta sitt liv var den värsta synd man kunde göra mot Gud och för det blev man aldrig förlåten. Därför kunde man genom att ådra sig ett dödsstraff få en bättre utväg. Men så var det alltså inte den här gången.

Jim: Men Maria.. Hur gick det då för Jon?

Maria: Häradsrätten dömde Jon Olufson efter fjortonde kapitlet i Hög-målabalken att förvärka sitt liv. Han blev alltså avrättad. Och det grå stoet skulle också dödas och på rättareplatsen nedgrävas.

Jim: Ja, sorgligt är det ju... Men varför skulle hästen också dödas?

Maria: Det var så, att man var rädd att det skulle bli någon slags avkomma av tidelaget, därför måste hästen också avlivas. Domen skulle beordras av Svea hovrätt. Ett argument som vägde tungt för domaren var att Jon sett Abrahamn Grefwes avrättning året innan för samma brott och ju därför, trots att han var dövstum, måste ha vetat att detta var ett allvarligt brott.

Jim: Det här var ju en förskräcklig historia. Riktigt sorgligt...

Maria: Ja, verkligen. Men om man bortser från det tragiska ödet så är det här en mycket intressant dom just för att den kastar ljus över de dövas liv och hur man använde teckenspråk så tidigt som mellan åren 1626 och 1695. Det finns läroböcker i teckenspråk från 1800-talet i Sverige och från 1600-talet i Europa. Men de är alltså inga

beskrivningar av hur teckenspråk faktiskt användes i familjerna. Så på det sättet tillför det här domprotokollet verkligen ny kunskap.

Jim: Men det här var alltså ett teckenspråk som familjen hittat på själv?

Maria: Ja, så var det. Man uppfann sina egna teckenspråk.

Jim: Bara det är ju fascinerande.

Maria: Ja, visst är det...

Teckenspråk kallas idag visuella och gestuella språk. Det innebär att språket produceras med händerna kombinerat med rörelser av mun, ögonbryn, ögon, huvud och axlar/överkropp och till och med pantomim. Vårt 1600-talsprotokoll visar att Jon använde just alla dessa sätt i sin kommunikation, tecken, gester, grimaser, och rörelser i rummet. Och att Jon också kunde uttrycka abstrakta saker med teckenspråket, något många experter på 1900-talet menade var omöjligt.

Jim: Det här visar ju på det vi har sagt många gånger tidigare i den här poddserien; att domböcker kan användas till all slags forskning och ibland kan fynd som man inte ens kan drömma om, dyka upp i sådana här källor.

Jo, Maria, förresten. Kan man läsa det här domprotokollet i sin helhet någonstans?

Maria: Ja, det finns avskrivet av Jämtlands läns fornskriftsällskap och utlagd på deras hemsida fornskrift.se. Gå in på utgivna

domböcker och välj Sunne tingslags domprotokoll 1691-1700. Hela domboken transkriberades, alltså skrevs av och publicerades helt nyligen av Georg Hansson och Andreas Tegen. Och det var här jag hittade domboken.

Jim: Ja, men det är ju underbart...

Men du, hur såg man egentligen på personer som var döva i äldre tider?

Maria: Om man jämför med blindhet så var dövhet ofta ett mycket värre handikapp. De blinda kan ju lära sig talspråket utan svårigheter, men det kunde inte de döva som därför tvingades växa upp utan att kommunicera med andra människor. Därför blev de ofta klassade som intellektuellt funktionsnedsatta. Därmed fick de inte äga egendom, inte gifta sig, inte upprätta testamente et cetera. Denna inställning höll i sig länge på alla håll i Europa fram till 1500-talet.

Jim: Allt var inte bättre förr...

Maria: Nej, verkligen inte.

I svenska kyrkböcker (husförhörslängderna) noterades länge lyten som blindhet, dövhet och svagsinhet. Och då kan man se att när det gäller döva så får de ibland också epitetet svagsint eller fånig fast de troligen inte alls hade en intellektuell funktionsnedsättning.

Jim: Men varför skulle prästen notera lyten i husförhörslängderna?

Maria: Att prästen skulle notera lyten hade att göra med sockens ekonomi. Man kunde inte räkna med att ta ut skatt av de med funktionsvariation, så det måste noteras och kanske skulle dessa personer också komma att ligga fattigvården till last.

Jim: Givetvis handlar det om ekonomi... som vanligt.

Men hur klarade sig döva och dövstumma förr?

Maria: Ofta fick de bo hos något syskon efter att föräldrarna inte längre kunde ta hand om dem, eller så hamnade de på rotegång. Alltså de skickades runt hos bönderna i socknen för försörjning. När det gäller döva och andra med lättare funktionsvariation, så var det som jag sa tidigare inte ovanligt att de kunde försörja sig som just skomakare, eller med andra hantverksyrken som till exempel skräddare.

Jim: Ja, så Jons liv var ganska typiskt då, att han bodde hos syskonen och försörjde sig som skomakare.

Maria: Ja

Jim: Men det här med att undervisa döva i att kommunicera med tecken, när började man med det, om man ser till hela Europa?

Maria: Det har funnits olika försök att undervisa döva genom historien. De har alla skett i mindre kretsar i privat regi. Den första allmänna dövskolan i världen startades av en präst på 1700-talet i Frankrike. Då var motivet att se till att döva barn skulle kunna bli riktiga kristna och slippa förtappelse, och då måste de ju undervisas i kristendomen. Och han undervisade i teckenspråket. Men det gick inte så bra, eftersom det var de döva själva som utvecklade teckenspråket, och det var svårt för en hörande att undervisa i det.

.....[Musik].....

Maria: I Sverige startade som sagt den första undervisningen för döva 1809, då det Allmänna Institutet för Blinda och Döfstumma etablerades i Stockholm. Den kom senare att heta Manillaskolan. Skolan grundades av en person som hette Pär Aron Borg och han var inspirerad av den franska teckenspråksundervisningen och utarbetade bland annat ett handalfabet för teckenspråket. Men undervisningen gick mest ut på att lära eleverna praktiska färdigheter mer än de bokliga.

Men, som jag nämnde tidigare så startade nya idéer i Europa runt 1880 efter en världskongress i Milano. Där fastslogs att man inte skulle undervisa i teckenspråk längre utan man skulle använda den så kallade *orala metoden*. All undervisning skulle nu ske på ett talat språk. Teckenspråket förbjöds i skolorna och eleverna skulle lära sig att härma ljud och tala samt läsa på läppar. Oralismen kom att härska över dövundervisningen i de nordiska länderna ända fram till 1980-talet och gör det i många andra länder än idag. Detta har av de döva själva uppfattas som ett språkförtryck. Argumentationen bland

teckenspråksmotståndarna gick bland annat ut på att teckenspråk inte ägnade sig för att uttrycka abstrakta tankar och att det genom sin struktur hämmade barnen när de skulle lära sig tala.

Jim: Hmm...

Maria: Sveriges dövas riksförbund startades år 1922 och de slogs länge för att barn skulle utbildas i teckenspråket i stället för den orala metoden.

Men det tog tid. Det var först år 1981, som Teckenspråket erkändes officiellt av riksdagen som de dövas språk. Och Sverige var faktiskt det första landet i världen med detta beslut. Och från och med år 1983 sa läroplanen att skolans "undervisningsspråk är teckenspråk och svenska" (Skolöverstyrelsen 1983).

Svenskt teckenspråk har sedan år 2009 fått likvärdig ställning som Sveriges minoritetsspråk i språklagen. Det är ett erkännande av att svenskt teckenspråk är ett fullständigt språk, inte ett alternativt kommunikationssätt.

Jim: Ja, det är ju otroligt att det tog så lång tid innan teckenspråket blev legitimt som språk. Det hade jag ingen aning om. Du sa att man idag inte vet något om hur teckenspråk talades i äldre tid. När kom den första tryckta beskrivningen av teckenspråk i Sverige?

Maria: Den första boken om teckenspråket i Sverige kom ut år 1916. Den hette "Teckenspråket" med undertiteln "med rikt illustrerad ordbok över det av Sveriges dövstumma använda åtbördsspråket".

Det var den döve skraddaren Oskar Österberg, som gav ut den. Här beskrivs 380 tecken bland annat med hjälp av fotografier. Det var ett riktigt pionjärbete.

Jim: Betyder det att det inte finns någon beskrivning av teckenspråket som det talades till vardags mellan domprotokollets beskrivning från året 1695 och den här boken från år 1916?

Maria: Ja, det verkar faktiskt så. I litteraturen nämns endast en mycket kort beskrivning av en döv person som gör några tecken från år 1759. Om någon lyssnare vet om någon annan beskrivning av teckenspråket före året 1916, så hör gärna av er! Och jag kan tipsa om att Sveriges dövas riksförbund just nu håller på med ett projekt som går ut på att samla dokumentation om de dövas språk och historia. Så dit kan man i så fall också gärna höra av sig!

Jim: Jag tänker på en sak här: det är väl lite dumt att vi gör just en podd om ett ämne som är speciellt intressant för de som inte kan höra?

Maria: Ja, egentligen. Men vi gör ju avskrifter av alla poddar och lägger ut dem på Riksarkivets hemsida: riksarkivet.se/arkivpodden just ur tillgänglighetsaspekt. Det finns en tillgänglighetslag som ålägger oss det.

Jim: Just det. Maria, det var verkligen intressant att få sätta sig in i teckenspråkets historia på detta sätt! Och historien om Jon var verkligen gripande. Du ska ha tack så mycket för ett jätteintressant poddavsnitt!

Maria: Tack själv! Det var trevligt att få dela med mig av detta. Jo just det! Om man är intresserad av dessa handlingar så finns de i Riksarkivet i Östersund.

Jim: Ja, arkiven har de bästa källorna. Tack än en gång Maria Press!

Du är så välkommen åter igen...

Och tack alla som lyssnar och fortsatt att följa oss, det kommer snart mer intressanta poddar...

Klart slut från arkivstudion i ÖSD.